

تاریخ تمدن اسلام

تألیف

جرجی زیدان

ترجمہ و نگارش

علی جواہر کلام

مؤسسۂ انتشارات امیر کبیر

تہران، ۱۳۹۳

Zaydan, Jirji.

زیدان، جرجی، ۱۹۱۴-۱۸۶۱

تاریخ تمدن اسلام / تألیف جرجی زیدان؛ ترجمه و نگارش علی جواهر کلام. - [ویرایش؟]. - تهران: امیرکبیر، ۱۳۳۳.
۵ ج. در یک مجلد (۱۱۰۸ص): مصوره، نقشه، نمونه، عکس.

ISBN 978-964-00-0090-8

فهرستویسی براساس اطلاعات فیبا؛

عنوان اصلی: تاریخ التمدن اسلامی.

کتابنامه: ص: [۱۰۶۳-۱۰۶۳]

سال: ۱۳۹۲

۱. تمدن اسلامی. ۲. کشورهای اسلامی - اوضاع اجتماعی. الف. جواهر کلام، علی، ۱۲۵۵-۱۲۷۵. مترجم: ب. عنوان.

۹۰۹۰۹۷۶۷۱

۴ ت ۹ / ۳۶ / ۸۵ / ۱۳۳۳

۱۳۳۳

۴۵۵ / ۷۳ - ۷۰ م

کتابخانه ملی ایران

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۰-۰-۰۹۰-۰۸

مؤسسه انتشارات امیرکبیر

تهران: خیابان جمهوری اسلامی، میدان استقلال، صندوق پستی: ۱۳۶۵-۴۱۹۱

تاریخ تمدن اسلام

حق چاپ: ۱۳۳۳، ۱۳۹۲. مؤسسه انتشارات امیرکبیر www.amirkabir.net

نوبت چاپ: یازدهم

مؤلف: جرجی زیدان

مترجم: علی جواهر کلام

چاپ و صحافی و لیتوگرافی: چاپخانه سپهر، تهران، خیابان ابن سینا (بهارستان)، شماره ۸۸

شمارگان: ۱۰۰۰

بها: ۴۸۰۰۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ است. هر گونه نسخه برداری، اعم از زیراس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی، و اقتباس در گیومه در مستندنویسی، و مانند آنها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

مقدمه ناشر

ریشه‌های تاریخی شرق‌شناسی و توجه مغرب‌زمین به فرهنگ و تمدن شرق، خاصه کشورهای اسلامی، به قرن هفدهم میلادی، یعنی دوره گسترش ناگهانی سرمایه‌داری تجاری اروپا بازمی‌گردد. درست از آن هنگام که سوداگران اروپایی به اندیشه سلطه بر بازار تجاری شرق افتادند، کوششی نسبتاً جدی و گسترده، برای شناخت و معرفت بر احوال و خصایص قومی، ملی و مذهبی شهروندان شرق را نیز آغاز کردند. علاقه به چنین معرفتی برای بازرگانان اروپایی و دربارهای حامی ایشان، به دلیل تفنن و گرایشهای علمی نبود، بلکه ریشه در تداوم و تعمیق سیاستهای تجاری و استعماری آنان داشت. مطالعه آثار تالیفی در باب مشرق‌زمین و بخصوص شرق اسلامی، نشان می‌دهد که دانشمندان اروپایی که عمدتاً ابزار پژوهشی سوداگران مغرب‌زمین بودند، تقریباً در همه زمینه‌های مربوط به جوامع اسلامی، به تحقیق و تفحص و تألیف پرداخته‌اند، تا از طریق این آثار به سوداگران اروپایی، روش صحیح پیوند با مسلمین را بیاسوزند و با بهره‌گیری از سنن و فرهنگ و تمدن ایشان مناسبات خویش را هرچه دقیق‌تر و هوشیارانه‌تر تعقیب نمایند.

علی‌رغم مبانی مغرضانه پژوهشهای شرق‌شناسی و اسلام‌شناسی، نمی‌توان دو نکته اساسی را در این راستا نادیده گرفت: نخست آنکه، این پژوهشها به دلیل دقت و توجه فراوانی که در برخی از آنها بکار رفته است، می‌تواند برای محققان خودی نیز مفید و سودمند باشد، و دیگر اینکه در میان آثار مربوط به شرق‌شناسی و اسلام‌شناسی، هستند آثاری که مؤلفان ایشان نه در راستای خدمت به مغرب‌زمینیان، بلکه به لحاظ علاقه‌ای که به دلایل خاصی به مشرق و مسلمانان داشته‌اند به‌وادای تحقیق و تألیف در این زمینه افتاده‌اند. «تاریخ تمدن اسلام»، اثر جرجی زیدان، نویسنده مسیحی، یکی از همین آثاری محسوب می‌شود که عمدتاً با انگیزه‌های مثبت و مبتنی بر تعهد پژوهشی و تحقیقی تألیف گردیده است. با اینکه این اثر نسبتاً قدیمی است و سالها از زمان تألیف آن می‌گذرد و نیز اینکه پس از انتشار این اثر، تألیفات عدیده تازه‌ای درباره فرهنگ و تمدن اسلامی نوشته شده است؛ اما به دلیل گستردگی و عمق پژوهشهای جرجی زیدان و همچنین گستردگی منابع پژوهشی او، این اثر هنوز نیز از بسیاری از آثار بعدی در این زمینه بهتر و خواندنی‌تر است. این کتاب تاکنون به زبانهای

مختلف ترجمه شده است: پرفسور مارگلیوث، استاد عربی آکسفورد، به انگلیسی و پرفسور افوکاتواسحق در تونس به فرانسه و در امرتسد هند شیخ غلام محمد مدیر روزنامه «وکیل» به زبان اردو و استاد زکی بک مفاخر در استانبول به ترکی. در ایران نیز بخشهایی از این کتاب قبل از ترجمه کامل آن، ترجمه شده بود—چنانکه جرجی زیدان در مقدمه جلد دوم همین کتاب می نویسد: «فروغی خان ذکاءالملک» [مقصود میرزا محمدحسین ذکاءالملک است] ترجمه جلد اول را در سجله «تریت» شروع نموده، ولی ظاهراً آن ترجمه به اتمام نرسیده است.

تا آنکه در سال ۱۳۲۹ هجری قمری ترجمه جلد اول اثر مزبور توسط عبدالرحمن قاجار در ۱۹۴ صفحه به قطع بزرگ در چاپخانه «حبل المتین» تهران به طبع رسید و پس از آن در سال ۱۳۴۳ هجری قمری (۱۳۰۴ شمسی) ترجمه جلد دوم توسط میرزا ابراهیم قمی (از نمایندگان مجلس شورای ملی) انتشار یافت و از ترجمه و انتشار دیگر مجلدات کتاب خبری نشد.

تا اینکه در سال ۱۳۳۳ ه.ش. مرحوم علی جواهرکلام توانست ترجمه کامل این اثر سودمند، یعنی تمامی پنج جلد «تاریخ تمدن اسلام» را از عربی به فارسی ترجمه کند. از جمله مزایای ترجمه فارسی کتاب اینک است که اصل عربی کتاب بیش از پانزده تصویر نداشت، اما برای اینکه ترجمه فارسی آن از هر جهت کامل و آراسته باشد، تعداد تصاویر به بیش از ده برابر یعنی به ۱۵۷ عدد افزایش یافت!

آنچه، بر اهمیت و ارزش کتاب می افزاید، روح انصاف و واقع بینی نویسنده در اعتراف به برخی از ارزشهای اسلامی و یا مسائل مربوط به فرهنگ و تمدن اسلامی است. در سراسر کتاب موارد عدیده ای می توان یافت که جرجی زیدان، علیرغم تفاوت دینانش با مسلمانان به ارزشهایی که ایشان در گستره تاریخ و تمدن بشری آفریده اند، اعتراف می کند.

وی از جمله در بخشی از بحث خویش در دوره خلفای راشدین، هنگامی که به فتوحات مسلمین در سرزمینهای دیگر از جمله ییزانس اشاره می کند، ذیل عنوانی به نام «دادگستری و پرهیزکاری و خوشرفتاری مسلمانان» اعتراف می کند که: «رعایای ایران و روم که تحت استیلای مسلمانان درسی آمدند، از دوزخ جور و ظلم به بهشت عدل و انصاف انتقال می یافتند و هرگاه که سپاهیان اسلام برای کشورگشایی از پایتخت خود (مدینه) بیرون می آمدند، توشه راهشان پند و اندرز بزرگان درباره خوشرفتاری با زیردستان بود». جرجی زیدان پس از چنین اعترافی، به عنوان نمونه به قسمتی از سفارش ابوبکر، به اسامه بن زید به هنگام اعزام او به شامات اشاره کرده و می نویسد:

«ای اسامه، تو و سپاهیان تو نباید مردم را فریب بدهید. نباید نادرستی کنید. نباید بیدادگر و ستمگر باشید. کشته ها را گوش و بینی نبرید، پیر مردان و زنان و کودکان را نکشید، درخت خرما را ریشه کن نکنید، درخت باردار را نکنید، گاو، گوسفند و شتر را جز برای خدا سر نبرید، در میان راه به مردمانی برمی خورید که از این جهان دست کشیده گوشه گرفته اند و به پرستش خدا روز می گذرانند، زنهار و زنهار آنها را میزارید و بگذارید به گوشه نشینی خود باشند». و می افزاید: «برابری در مقابل اجرای احکام، از اصول مسلم صدر اسلام بود که

با هر کس، از هر طبقه بطور مساوات رفتار می‌شد. از آن جمله داستان جبلت‌بن ایهم پادشاه غسان است که بهترین برهان درباره مساوات اسلام می‌باشد...
علی‌رغم نکات قوت و مثبت «تاریخ تمدن اسلام»، خواننده باید به هنگام مطالعه این اثر به‌سواد زیر توجه داشته باشد:

۱. آنچه در این کتاب تحت عنوان «تمدن اسلام» آمده، به این معنی نیست که ریشه مستقیم در اسلام دارد. فی‌المثل بسیاری از رسوم دارالخلافه، مباحث مربوطه سیاست و اقتصاد و اجتماعات دوره امویان، عباسیان، ترکان و غیره نه تنها ربطی به اسلام ندارد، بلکه بسیاری از آنها با اساس اسلام و مبانی قرآنی در تضاد است. بنابراین، نباید واژه «تمدن اسلامی» این تصور را پدید آورد که همه آنچه به نام تمدن اسلام شهرت یافته و در این کتاب نیز معرفی شده است، شالوده اسلامی دارد. در حقیقت باید گفت که واژه تمدن چه در این کتاب و چه در آثار مغرب‌زمینان، به معنی مجموعه دستاوردها و میراثی است که در چهارچوب کشورهای اسلامی شکل گرفته و به همین جهت است که عنوان فرهنگ تمدن اسلامی یافته است.

۲. جرجی زیدان و بسیاری از پژوهشگران و اسلام‌شناسان غربی به دلیل منابع مورد استفاده عمدتاً، مسائل اسلامی را از زوایای مطروحه در کتابهای اهل سنت دیده‌اند. اگر چه این آثار نیز به‌جای خود ارزشمند است؛ اما حاصل چنین بینش یکطرفه، مانع از آن شده است که محققانی چون جرجی زیدان، بتوانند دستاوردهای علما و محققان شیعی را نیز ببینند و معرفی کنند.

۳. از آنجا که جرجی زیدان پژوهشگری سبیحی است و نیز اینکه هیچگاه یک محقق علی‌رغم ادعای مطلق بی‌طرفی - به دلیل عدم رشد در درون یک ایدئولوژی نمی‌تواند، ارزشهای مربوط به آن و قوانین منبعت از آن را به‌صرف مطالعه و تحقیق لمس و درک کند؛ بنابراین باید گفت که وی آنگاه که به توضیح و تفسیر و معرفی برخی از قوانین، سنن و ارزشهای اسلامی می‌پردازد، تصویری ناقص و گاه ناروا از آنها به‌دست می‌دهد که اگر بخواهیم آن را خوش‌بینانه تفسیر کنیم، باید بگوییم جرجی زیدان، علی‌رغم طبع پژوهشی، چون مسلمان نبوده و در درون ارزشهای اسلامی نبالیده است، نمی‌تواند درک روشنی و درستی از ارزشهای اسلامی داشته باشد. مضافاً اینکه او گاه در این راستا به این ارزشها از زاویه ظهور ناقص آن در میان مسلمانان و نه از زاویه وجودیشان در مبانی شریعت اسلامی می‌نگرد. بحث خانواده در تمدن اسلامی و مباحث مطروحه وی در باب حجاب و تعدد زوجات در اسلام و کلیه بحثهای او درباره آنچه به‌طور مشخص، قوانین، آداب، سنن و ارزشهای اسلامی می‌شود، نمونه‌ای از واقعیتی است که بدان اشاره شد...

ناشر

تابستان ۶۹